

Capitolul al II-lea. Sistemul dreptului: normele juridice, instituțiile juridice și ramurile de drept. Dreptul constituțional ca ramură a dreptului public

Secțiunea 1. Normele juridice

§1. Definiția normelor juridice

În teoria dreptului este utilizată analiza de sistem, atât în ceea ce privește juridicul, ca parte componentă a realității sociale (sistemul juridic) și a legislației (sistemul legislației), cât și organizarea dreptului, ca fenomen normativ, pe ramuri și instituții (sistemul dreptului)^[1].

Din această perspectivă, dreptul poate fi conceput ca o unitate de instituții între care există un ansamblu de relații ale căror organizare și ierarhizare creează un sistem. Elementul de bază al sistemului dreptului îl constituie norma juridică, caracterizată drept „*sistemul juridic elementar*”^[2].

Normele juridice sunt, în principal, reguli de conduită. Acestea sunt instituite de stat și au caracter obligatoriu, fapt ce creează premisele intervenției la nevoie a forței de stat pentru a se asigura respectarea lor. Norma juridică se distinge de alte reguli de conduită socială prin dotarea ei cu sancțiuni organizate, a căror aplicare este încredințată puterii publice, prin proceduri speciale. Sancțiunile sunt aplicate în numele comunității de către un individ sau o autoritate împuternicită în acest sens de comunitate. Această garanție asigură normelor juridice un statut deosebit, de autoritate, în întregul sistem normativ social. Alături de instituțiile statului, pot fi creatoare de norme alte instituții sau organizații internaționale, normele emise de acestea fiind aplicabile în dreptul intern ca urmare a manifestării de voință a statului în acest sens.

Având în vedere caracteristicile enunțate, **norma juridică** poate fi definită ca fiind o regulă de conduită generală, impersonală, obligatorie, instituită sau acceptată de stat, a cărei îndeplinire se realizează voluntar, iar la nevoie prin intervenția forței de constrângere a statului.

[1] N. POPA și colab., *op. cit.*, p. 67.

[2] *Idem*, p. 131.

Dreptul nu poate fi disociat de normele juridice, întrucât el se realizează prin aceste norme. Ca elemente ale sistemului, normele juridice se comportă ca părți în raport cu întregul, deci cu sistemul, dar și ca subsisteme în raport cu propria lor structură. Elementele constitutive ale fiecărei norme juridice și interacțiunea dintre ele imprimă acestora atributele de sistem, respectiv de subsisteme ale ansamblului.

§2. Elementele de structură ale normei juridice

Prin structură a normei juridice se desemnează: structura internă (logico-juridică) și structura externă (tehnico-legislativă).

2.1. Structura internă

Aceasta se referă la elementele intrinseci, de logică, ce compun norma. Sub acest aspect, norma juridică este alcătuită din 3 elemente: ipoteza, dispoziția și sancțiunea. Astfel:

1. **Ipoteza** este acea parte a normei juridice care stabilește condițiile și împrejurările în care intră în acțiune dispoziția sau sancțiunea normei juridice. Aceste împrejurări pot fi determinate sau relativ-determinate.

2. **Dispoziția** este acea parte a normei juridice care stabilește conduita părților, adică acțiunea sau inacțiunea pe care subiectele trebuie să o îndeplinească. Modul în care este precizată conduita părților poate fi determinată sau relativ-determinată.

3. **Sancțiunea** constituie acea parte a normei juridice care stabilește consecințele nerespectării conduitei prescrise de normă. Fixarea urmărilor nefavorabile în chiar cuprinsul normei juridice are rolul de a asigura legalitatea tragerii la răspundere.

Natura prevederii normative determină ca, de la caz la caz, unul sau altul dintre elementele logice ale normei să lipsească sau să fie implicit. Astfel, cu privire la normele cuprinse în Constituție, care, din punct de vedere al formulării exprese, par lipsite de sancțiune, s-a arătat că sancțiunea implicită a încălcării oricăreia dintre acestea este neconstituționalitatea actului în cauză^[1].

[1] D.C. DĂNIȘOR. I. DOGARU, GH. DĂNIȘOR, *Teoria generală a dreptului*, Ed. C.H. Beck, București, 2006, p. 217.

2.2. Structura externă sau tehnico-legislativă

Aceasta vizează structura exterioară a normei, adică forma pe care aceasta trebuie să o îmbrace: articole, paragrafe, alineate. Structura tehnico-legislativă nu se suprapune cu structura logică, astfel încât, în unele cazuri, articolele nu coincid cu norma juridică sau alteori, într-un articol sunt cuprinse mai multe norme.

Secțiunea a 2-a. Instituțiile juridice și ramurile de drept

Normele juridice alcătuiesc subsisteme de un grad superior ce converg spre asamblarea sistemului de drept. Asemenea subsisteme sunt **instituțiile juridice și ramurile de drept**.

§1. Instituțiile juridice

Instituțiile juridice au fost definite ca fiind ansambluri de reguli de drept, corpuri de reguli organizate în jurul unei idei centrale, formând un tot sistemic ordonat și permanent, de exemplu, organizarea familiei, a proprietății, a statului^[1].

Altfel spus, instituția juridică se referă la totalitatea normelor juridice care reglementează o anumită categorie de relații sociale, generând astfel o categorie aparte de raporturi juridice^[2]. Astfel, normele juridice care reglementează raporturile sociale de proprietate, de căsătorie și de cetățenie formează împreună instituțiile juridice cu același nume: proprietate, căsătorie, cetățenie.

§2. Ramurile de drept

Ramura de drept reprezintă o grupare mai mare de norme juridice, precum și mai multe instituții juridice legate între ele prin obiectul lor comun, prin principii comune și prin unitatea de metodă folosită în reglementarea acelor relații sociale.

Se consideră că la baza grupării normelor juridice în ramuri de drept stau următoarele criterii: obiectul comun de reglementare, unitatea de metodă a reglementării juridice, principiile comune.

[1] J.B. DE LA GRESSAYE, *apud* D.C. DĂNIȘOR și colab., *op. cit.*, p. 221.

[2] GH. BOBOȘ, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Dacia, Cluj, 1994, p. 166.

Ramurile de drept nu sunt izolate unele de altele, între ele există o strânsă interdependență. Astfel, examinând sistemul dreptului, se constată că acesta se caracterizează prin prezența unor legături specifice ce se stabilesc între întreg și elementele sale. Structura sistemului de drept apare ca totalitate complexă și unitară de interacțiuni între ramurile de drept, dar și între acestea și întreg. În interiorul sistemului dreptului există o ordine ierarhică a subsistemelor sale, adică a ramurilor de drept. Astfel, dreptul constituțional, ca ramură a sistemului dreptului, este o ramură structurantă față de toate celelalte, pentru că sursa hotărâtoare a normelor acestei ramuri este Constituția, care se află în vârful piramidei tuturor actelor normative.

§3. Diviziunea dreptului în drept public și drept privat

Analizând evoluția istorică a sistemului dreptului se constată că acesta a avut o anumită structură în cadrul fiecărui tip de stat, în funcție de forma de proprietate dominantă și influența tradițiilor și tehnicii legislative din statul respectiv.

Prima încercare de diviziune a dreptului își are originea în dreptul roman și aparține lui Ulpian, care a împărțit dreptul, după interesul ocrotit, astfel: *jus publicum* (dreptul public – dreptul care are ca scop satisfacerea nevoilor statului) și *jus privatum* (dreptul privat – dreptul care privește interesul particularilor).

În timp, gruparea dreptului în drept public și privat pe baza interesului ocrotit a determinat nuanțări din partea specialiștilor în drept, ducând la completarea ulterioară a criteriilor tradiționale ce guvernează această diviziune a dreptului sau chiar la abandonarea lor, în teoria juridică. Dreptul public apare astfel ca fiind ansamblul regulilor juridice instituite sau sancționate de către stat, urmate de el în relațiile cu alte state, cu colectivitățile organizate și cu indivizii. Dreptul privat reprezintă ansamblul regulilor juridice conform cărora particularii fie individual, fie formând grupuri la care devin membri, își constituie raporturile dintre ei^[1].

Se apreciază că valoarea practică și teoretică a grupării dreptului în drept public și drept privat se justifică prin următoarele caractere distinctive^[2]:

– **generalitatea interesului:** dreptul public protejează un interes comun tuturor cetățenilor sau al societății înseși, un interes general;

[1] M. PRÉLOT, J. BOULOUIS, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, ed. a 10-a, Ed. Dalloz, Paris, 1987, p. 22.

[2] D.C. DĂNIȘOR și colab., *op. cit.*, p. 230.

dreptul privat apără interese proprii unui individ, familiei, clientele comerciale;

– **forța obligatorie:** dreptul public, prin însăși natura sa, este constituit din norme imperative, toate regulile sale fiind de ordine publică; dreptul privat nu este, prin natura sa, imperativ, multe dintre normele sale fiind dispozitive, permissive sau supletive;

– **modalitățile de exprimare a voinței:** dreptul public se exprimă mai ales prin acțiunea autoritară, unilaterală a guvernanților, administratorilor sau judecătorilor, în timp ce dreptul privat dă expresie normativă jocului liber al voințelor părților.

Împărțirea întregului sistem de drept în drept public și privat reprezintă cea mai largă divizare a dreptului. Considerațiile făcute în decursul timpului cu privire la aceasta, precum și tendințele actuale de divizare, au ca rezultat sublinierea caracterului dinamic al sistemului dreptului, continua perfecționare a formei și conținutului dreptului, precum și apariția de noi ramuri de drept (de exemplu, dreptul mediului, dreptul economic, dreptul asigurărilor sociale). În cadrul dreptului public pot fi identificate, în principal, următoarele ramuri de drept: dreptul constituțional, dreptul administrativ, dreptul financiar, dreptul penal, dreptul procesual (civil și penal), dreptul internațional public. În cadrul dreptului privat pot fi identificate, în principal, următoarele ramuri de drept: dreptul civil, dreptul comercial, dreptul internațional privat, dreptul muncii.

Constituirea ramurilor de drept nu este un proces încheiat, dreptul fiind un fenomen dinamic și evolutiv în care există tendința de desprindere, dar și de apariție a unor ramuri juridice noi, ca urmare a nevoilor continue ale dezvoltării societății.

Secțiunea a 3-a. Dreptul constituțional ca ramură a dreptului public

§1. Definiția dreptului constituțional

Într-o **definiție sintetică, dreptul constituțional** reprezintă acea ramură a dreptului public formată din normele juridice care reglementează relațiile sociale fundamentale ce apar în procesul instaurării, menținerii și exercitării stăruite a puterii^[1].

[1] I. MURARU, E.S. TĂNĂSESCU, *Drept constituțional și instituții politice*, Ed. C.H. Beck, București, 2011, p. 12.

Într-o **definiție descriptivă, dreptul constituțional** este ramura dreptului public ce cuprinde totalitatea normelor juridice, reprezentând o unitate încheagată și sistematizată, care reglementează principiile fundamentale ale organizării de stat, structura și modul de funcționare a organelor statului, drepturile și obligațiile fundamentale ale cetățenilor în raporturile lor cu statul.

Aceste definiții pot fi completate prin feluritele caracterizări date dreptului constituțional, precum și tendințe, circumscrise, în special, în două orientări: una dintre acestea privește dreptul constituțional ca expresie a autorității, iar alta ca expresie a libertății^[1].

Subliniindu-se caracterul complementar al libertății și autorității și nevoia concilierii acestora, s-a relevat rolul dreptului constituțional în realizarea acestui obiectiv. Acest rol este legat, în opinia pe care o împărtășim, de creșterea importanței justiției constituționale, ca apărătoare a drepturilor și libertăților fundamentale și, prin aceasta, instrument de conciliere a libertății și autorității. Astfel, justiția constituțională a devenit „*placa turnantă*”^[2] între societatea civilă și stat, între libertate și autoritate, orientând prin aceasta întreaga evoluție a dreptului constituțional, precum și procesul de constituționalizare a dreptului, în ansamblul său.

§2. Obiectul dreptului constituțional

În ceea ce privește obiectul dreptului constituțional, acesta constă, potrivit unor opinii^[3], în încadrarea juridică a fenomenelor politice.

În alte opinii^[4], obiectul dreptului constituțional îl reprezintă Constituția. Pe drept cuvânt însă, s-a remarcat^[5] că noțiunea dreptului constituțional nu trebuie confundată cu noțiunea de constituție, întrucât dreptul constituțional există și acolo unde nu există constituție, sfera sa normativă fiind mai largă decât cea a legii fundamentale a unui stat.

[1] A se vedea, pe larg, D.C. DĂNIȘOR și colab., *op. cit.*, p. 234.

[2] *Ibidem*.

[3] J. GIQUEL, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Montchrestien, Paris, 1997, p. 3.

[4] R. SCHÜTZE, *op. cit.*, p. 1.

[5] I. MURARU, E.S. TĂNĂSESCU, *op. cit.*, p. 12.

Alți autori^[1], detaliind componentele ce intră în obiectul dreptului constituțional, vorbesc de un triplu obiect al acestuia:

a) reglementarea instituțiilor politice și a celor administrative și jurisdicționale (dreptul constituțional instituțional);

b) reglementarea sistemului surselor dreptului sau sistemul normativ (dreptul constituțional normativ);

c) reglementarea drepturilor și libertăților cetățenești (dreptul constituțional substanțial sau relațional).

Concluzionând^[2], reținem că **obiectul dreptului constituțional** constă în ansamblul unitar al dispozițiilor legale, cuprinse în constituție sau acte subsecvente acesteia, aplicabile mecanismului de organizare și de exercitare a puterii suverane în stat, precum și garantării drepturilor și libertăților cetățenești.

§3. Specificul normelor de drept constituțional

Specificul normelor de drept constituțional constă în faptul că reglementează conduita oamenilor în relațiile sociale fundamentale ce apar în procesul instaurării, menținerii și exercitării puterii. În domeniului dreptului constituțional intră cele mai importante dintre relațiile sociale.

Normele de drept constituțional sunt, de regulă, norme cu un grad mare de abstractizare, având o sferă de aplicare foarte generală, cuprinse atât în Constituție, cât și în alte acte normative care sunt izvoare de drept constituțional.

Pe lângă unele prevederi care reglementează nemijlocit unele relații sociale, normele de drept constituțional cuprind și prevederi care conțin formularea unor principii, consfințesc bazele puterii, definesc unele instituții.

Sub aspectul structurii logico-formale, se constată că în cazul normei constituționale nu întotdeauna sancțiunea este evidentă, dar ea există. De regulă, sancțiunile din dreptul constituțional sunt sancțiuni specifice (constatarea neconstituționalității unui act normativ, revocarea mandatului parlamentar, suspendarea președintelui republicii).

[1] L. FAVOREU, *Le droit constitutionnel, droit de la constitution et constitution du droit*, în *Revue française de droit constitutionnel* nr. 1/1990, *apud* C. IONESCU, *Tratat de drept constituțional contemporan*, ed. a 2-a, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 30.

[2] C. IONESCU, *op. cit.*, p. 30.

§4. Locul dreptului constituțional în cadrul sistemului dreptului

Dreptul constituțional apare în cadrul sistemului de drept într-o dublă ipostază:

a) **ca ramură a dreptului;**

b) **ca factor structurant al întregului sistem de drept.**

Ca ramură de drept, dreptul constituțional reprezintă totalitatea normelor și instituțiilor juridice care au ca obiect reglementarea raporturilor sociale care iau naștere în procesul exercitării puterii publice.

Ca factor structurant în sistemul de drept, dreptul constituțional constituie o ramură conducătoare pentru celelalte ramuri ale dreptului care, într-un fel sau altul, își au sorginea în principiile constituționale. Această caracteristică este o consecință a supremației Constituției. În calitatea sa de lege fundamentală a statului, Constituția cuprinde principiile de drept, instituțiile și orientările esențiale pentru toate ramurile dreptului^[1], impunând stricta și necondiționata conformitate a tuturor normelor juridice cu dispozițiile ei. Prin intermediul justiției constituționale, astfel cum am mai precizat, se desfășurează un proces de constituționalizare a sistemului juridic, care determină convergența tuturor ramurilor dreptului sub semnul legii fundamentale.

§5. Evoluții ale dreptului constituțional

Remarcăm în prezent o extindere a noțiunii de drept constituțional de la denumirea unei ramuri a sistemului juridic statal la structuri supranaționale, Uniunea Europeană.

Astfel, tratând Uniunea Europeană ca entitate constituțională „matură”, ce urmează parametrii constituționali „clasici”, unii autori^[2] o abordează în acești parametri. Se precizează^[3] însă că Uniunea Europeană nu se întemeiază pe ideea unei separații instituționale a puterilor, fiecare dintre instituțiile Uniunii fiind asociată variilor funcții politice. Această împărțire instituțională a puterii este temeiul sistemului Uniunii de control reciproc și echilibru al puterilor. Sunt identificate în cadrul acestei abordări puteri legislative (competența de a face legi),

[1] A se vedea, pe larg, C. IONESCU, *op. cit.*, p. 28.

[2] R. SCHÜTZE, *op. cit.*, p. 5.

[3] *Idem*, p. 147.

executive (competența de a propune și executa legi) și judecătorești (competența de a soluționa litigii care decurg din aplicarea legilor).

Sub semnul aceleiași preocupări, alți autori^[1] vorbesc de un „*sistem constituțional compus*”, incluzând constituțiile naționale în ansamblul lor, precum și tratatele care au pus bazele Uniunii Europene. Acest sistem constituțional compus implică o relație de interacțiune și complementaritate între două sau mai multe nivele, pe baza respectării drepturilor omului, principiilor statului de drept, precum și a principiilor fundamentale ale subsidiarității^[2] și proporționalității^[3].

De asemenea, se remarcă un fenomen de „*internaționalizare a dreptului constituțional*”, corelativ celui de „*constituționalizare a dreptului internațional*”. Astfel, odată ce norme ale dreptului internațional sunt constituționalizate, în sensul că acestea se bucură de efect direct și prioritate în raport de normele interne ale statelor, legislația națională și, într-o oarecare măsură, chiar constituțiile sunt în mod inevitabil penetrate de acestea. În mod similar, când unele constituții naționale își extind influența la nivel transnațional sau internațional, acestea devin surse de inspirație și persuasiune, uneori chiar surse obligatorii ale dreptului internațional sau ale dreptului altor state. Aceasta facilitează realizarea unei relații de reciprocitate între reglementările naționale și internaționale, cu posibilitatea de a se influența unele pe altele. Ca rezultat, înțelegerea, deopotrivă, a normelor interne și internaționale, a naturii și granițelor acestora sunt în mod fundamental schimbate^[4].

[1] Pe larg, a se vedea V. DUCULESCU, *Dreptul constituțional european – o „sfidare” la adresa dreptului constituțional „clasic” sau un concept nou în dezbaterile juristilor?*, în E.S. TĂNĂȘESCU, ȘT. DEACONU, *Despre constituție și constituționalism*, Liber Amicorum Ioan Muraru, Ed. Hamangiu, București, 2006, p. 282.

[2] Principiul subsidiarității are ca scop stabilirea nivelului de intervenție cel mai potrivit în domeniile competențelor partajate între UE și statele membre: poate fi vorba despre o acțiune la nivel european, național sau local. În toate cazurile, UE poate interveni numai dacă este în măsură să acționeze în mod mai eficient decât statele membre.

[3] Potrivit acestui principiu, orice măsură trebuie să fie necesară, adecvată și corespunzătoare scopului urmărit.

[4] Pentru dezvoltări, a se vedea W.C. CHANG, J.R. YEH, *Internationalization of Constitutional Law*, în M. ROSENFELD, A. SAJÓ, *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, Oxford University Press, 2012, p. 1166.